

“Aileyi Kurtarmak” mı, Yeniden Kurmak mı? Türkiye’de İslami Feminist Söylemde İdeal Aile Tasavvuru

Buşra Çelik Koşan¹

“Aileyi Kurtarmak” mı, Yeniden Kurmak mı? Türkiye’de İslami Feminist Söylemde İdeal Aile Tasavvuru

“Saving the Family” or Rebuilding It? The Conception of the Ideal Family in Islamic Feminist Discourse in Turkey

Öz

Bu çalışma, Türkiye’deki İslami feminist aktörlerin mevcut aile yapısındaki ataerkil pratiklere yönelik eleştirilerini ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı ideal aile tasavvurlarını incelemektedir. Araştırmada, kendilerini Müslüman feminist olarak tanımlayan aktörlerin, özellikle İstanbul Sözleşmesi’nin aile yapısını tehdit ettiği yönündeki iddialara karşı geliştirdikleri söylemler ele alınmıştır. Söylem analizi yöntemiyle yürütülen çalışma, kutsal annelik, aile içi şiddet ve ev içi emeğin eşitsizliği gibi temalarda yoğunlaşan eleştirilerin, cinsiyet eşitliği temelli alternatif aile anlayışıyla birleştiğini ortaya koymaktadır. Bulgular, İslami feministlerin geleneksel aile kurumuna eleştirel ve dönüştürücü bir perspektifle, toplumsal cinsiyet eşitliğini önceleyen bir yaklaşımdan baktığını göstermektedir.

Abstract

This study examines the critiques of patriarchal practices within the existing family structure and the visions of an ideal family based on gender equality articulated by Islamic feminist actors in Turkey. It focuses on the discourses developed by self-identified Muslim feminists, particularly in response to claims that the Istanbul Convention threatens the family institution. Using discourse analysis, the study reveals that critiques centered on themes such as sacred motherhood, domestic violence, and the unequal distribution of domestic labor converge with a gender equality-oriented alternative understanding of family. The findings indicate that Islamic feminists approach the traditional family institution from a critical and transformative perspective, prioritizing gender equality as a core principle in their conceptualization of family.

Anahtar Kelimeler Aile, İslami Feminizmler, Toplumsal Cinsiyet, İstanbul Sözleşmesi.

Keywords: Family, Islamic Feminism, Gender, Istanbul Convention.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Paper Type: Research Article

1. Giriş

Aile kavramı, toplumsal düzenin korunması ve dönüşümü bağlamında uzun süredir siyasal tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Türkiye’deki İslami feministler, bu tartışmalara aile kurumuna yönelik eleştirel ve dönüştürücü bir bakış açısıyla katılarak özgün söylemler geliştirmektedir. Toplumsal tahayyüllerde aile, çoğunlukla anne, baba ve çocuklardan oluşan, değişmez ve “doğal” bir birliktelik

¹ Dr. Buşra Çelik Koşan, Bağımsız araştırmacı, E-posta: busracelik231@gmail.com. ORCID ID: 0000-0001-8661-4561

olarak sunulur (Bora, 2012, s. 181). Oysa aile, bu dar tanımın ötesinde; yalnızca biyolojik üreme ile sınırlı olmayan, siyasal ve ekonomik yapılarla kesişen karmaşık bir toplumsal ilişkiler ağıdır (Bora, 2012, s. 182). Ulus-devlet açısından aile hem nüfusun devamını sağlayan hem de bireyleri hâkim toplumsal normlar doğrultusunda şekillendiren merkezi bir kurum niteliği taşır (Şerifsoy, 2013, s. 170). Bu nedenle evlilik, doğurganlık ve cinsellik gibi alanlar, nüfus politikalarının odağına yerleştirilir ve ahlaki normlar çerçevesinde denetim altında tutulur. Aile içindeki toplumsallaşma süreci, devletin “ideal vatandaş” yaratma hedefiyle doğrudan ilişkilidir (Şerifsoy, 2013, s. 171). Ayrıca aile, kuşaklar arası mülkiyet aktarımı ve ekonomik kaynakların korunması yoluyla kapitalist sistemin yeniden üretiminde işlev görür (Donovan, 2013, s. 274). Modern devletlerde üreme, yalnızca biyolojik bir süreç olarak değil, aynı zamanda toplumsal düzenin ve nüfusun sürekliliğini güvence altına alan siyasal bir sorumluluk olarak tanımlandığından (Parla, 2001), aile giderek daha belirgin biçimde siyasal bir kurum hâline gelir.

Toplumların büyük çoğunluğunda aile, yalnızca üretim ve yeniden üretimin gerçekleştiği bir alan değil, aynı zamanda akrabalık ilişkilerinin kurulduğu ve sürdürüldüğü temel kurumsal yapıdır. Bu nedenle aile, daha geniş bir akrabalık sisteminin norm ve değerlerini bünyesinde barındırır. Bununla birlikte, aile yapısı durağan, evrensel ya da zamandan bağımsız değildir; aksine, tarihsel ve toplumsal bağlama göre sürekli dönüşür (Harris, 1981). Bu dönüşüm, farklı siyasal ve ideolojik yaklaşımlar tarafından farklı biçimlerde yorumlanmaktadır. Örneğin, İslamcılık bireyselleşmeye karşı bir ontolojik temele sahiptir; çünkü İslam inancına sahip birey, kendisini tarihsel ve kolektif olarak ümmetin bir parçası şeklinde konumlandırır (Özdalga, 2009, s. 417). Bu anlayışta bireyin mutluluğundan çok, ümmetin devamlılığı önceliklidir. Mernissi’ye (1998, s. 160) göre ise İslam dünyasında asıl endişe bireyselleşmenin kendisinden ziyade, kadının bireyselleşmesidir. Kadının aileden ve geleneksel rollerinden uzaklaşarak özerk bir birey hâline gelmesi, İslamcı çevrelerde tehdit olarak algılanmaktadır.

Kadınların özgürleşmesini ve toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan feminist düşünce, tarihsel süreçte farklı dalgalar aracılığıyla aile kurumuna dair çeşitli yaklaşımlar geliştirmiştir. İkinci dalga feminizmin önde gelen temsilcileri, aileyi ve annelik deneyimini kadın özgürlüğünün önündeki temel engellerden biri olarak görmüştür (Millet, 1970; Firestone, 1970; Mitchell, 1971). Ancak 1980’lerden itibaren, aile ve annelik deneyiminin feminist bir perspektifle yeniden anlamlandırılabilirliğini savunan yaklaşımlar öne çıkmıştır (Ruddick, 1982; Elshtein, 1981; O’Reilly, 1996). 1990’larda üçüncü dalga feminizmin postkolonyal teorilerle etkileşimi sonucunda, kadınlık deneyimlerinin kültürel ve toplumsal farklılıklarını görünür kılmaya çalışan İslami feminizmler dikkat çekmeye başlamıştır. Bu yaklaşımlar, aileyi tamamen reddetmek yerine, Kur’an merkezli feminist bir yorumla daha eşitlikçi bir aile anlayışı geliştirmeyi amaçlamaktadır. **Türkiye bağlamında, İslami feminizmler kadının bireyselleşmesini ve aile içinde özneleşmesini savunarak, klasik İslamcılık düşüncesinde merkezi yer tutan ümmetçilik ve geleneksel toplumsal cinsiyet kurgularıyla kimi zaman çatışan bir pozisyon almaktadır.** Bu gerilimli zemin, çalışmanın önemini artırmakta; İslami referanslarla beslenen fakat geleneksel İslamcı kodlardan mesafe alan bir feminist pozisyonun izini sürmeyi mümkün kılmaktadır.

Aile politikaları yalnızca refah devletinin teknik düzenlemeleri değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rejimlerinin yeniden üretildiği ideolojik alanlardır. Bu çerçevede bazı araştırmacılar, aile politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliğini mi yoksa piyasa entegrasyonunu mu öncelediği sorusunu merkeze almaktadır (Leitner, 2003; Daly, 2011; Saraceno, 2015). Kadınların iş gücüne katılımı teşvik edilirken, aynı zamanda annelik, doğurganlık ve ev içi bakım rolleri siyasal ve kültürel söylemlerle yeniden kutsallaştırılır. Giuliani’nin (2021) “optional familialism” (tercihe bağlı ailecilik) olarak adlandırdığı bu politikalar, kadınlardan hem bakım yükünü taşımaları hem de ekonomik üretime katılmaları beklenen çelişkili bir yapıyı ifade eder. Böylece, esnek istihdam, düşük ücretli işler veya kısa süreli annelik teşvikleriyle sunulan “seçim özgürlüğü”, normatif aile yapısının yeniden üretimini

sağlamaktadır. Bu çelişkili yapı, aile kurumunun hem ideolojik hem de yapısal açıdan bir dönüşüm alanı olduğunu ortaya koymaktadır. İslami feministler, bu dönüşüm sürecinde devletin kadına yüklediği çifte sorumluluğu sorgulayarak, aileyi yalnızca korunması gereken bir değer değil, yeniden müzakere edilmesi gereken toplumsal bir kurum olarak değerlendirmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’deki İslami feministlerin geleneksel aile modelini yeniden üreten egemen söylemler karşısında nasıl konumlandıklarını analiz etmektir. Bu doğrultuda, kendilerini Müslüman feminist olarak tanımlayan kişi ve kurumların, özellikle Berrin Sönmez, Havle Kadın Derneği ve Reçel Blog’un, alternatif medya mecraları üzerinden ürettikleri karşı söylemler incelenmiştir.

Çalışmada, İstanbul Sözleşmesi etrafında gelişen tartışmaların ve sözleşmenin iptal sürecinin seçilmesinin nedeni, bu dönemin aile kurumunun siyasal söylemler içinde yeniden tanımlandığı ve merkezi bir ideolojik mücadele alanına dönüştüğü bir kırılma anını temsil etmesidir. İstanbul Sözleşmesi’ne yönelik muhalefetin büyük ölçüde “ailenin tehdit altında olduğu” söylemi etrafında şekillenmesi, bu süreci İslami feminist aktörlerin aileye dair eleştirel konumlarını görünür kılmak açısından anlamlı kılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın odak noktası, söz konusu yapıların İstanbul Sözleşmesi’nin “aileyi yıktığı” iddiasıyla şekillenen iptal talebine ve sonrasındaki siyasal atmosferde geliştirdikleri söylemsel tepkileri incelemektir.

1.1. Yöntem

Bu araştırma, nitel bir yöntem çerçevesinde ve söylem analizi yaklaşımıyla tasarlanmıştır. Kullanılan metot, söylemi yalnızca dilsel bir yapı olarak değil, aynı zamanda iktidar ilişkilerini kuran, sürdüren ve dönüştüren toplumsal bir pratik olarak ele alır. Post-yapısalcı kuram çerçevesinde söylem, kimliklerin toplumsal ve siyasal temsillerinde belirleyici bir unsur, hatta kurucu öge olarak değerlendirilir (Torfing, 2010). Söylem, belirli tarihsel, kültürel ve ekonomik bağlamlar içinde gerçekliği yeniden üretir; bu nedenle bağlam, söylemin hem biçimlenişinde hem de sürekliliğinde temel bir rol oynar. Söylem çözümlemesinde tarihsel arka planın dikkate alınması, kimliklerin ve söylemlerin hangi ilişkisel zeminlerde şekillendiğini ortaya koymak açısından zorunludur (Gazioğlu Terzi, 2015, ss. 149–150). Bu yaklaşım doğrultusunda çalışma, İstanbul Sözleşmesi’nin aileyi “tehdit ettiği” söylemi etrafında şekillenen politik tartışmaları kritik bir analiz zemini olarak ele almaktadır. Sözleşmenin iptali sürecinde üretilen bu söylemler hem ideolojik hem de iktidar ilişkilerini görünür kılan bir mücadele alanı sunmaktadır. Foucault’nun (2012a, s. 176) vurguladığı gibi, iktidar ilişkileri sabit ve tek yönlü yapılar değil; tersine, dönüşebilen, çatışma ve müzakere içeren süreçlerdir. Bu bağlamda söylem, yalnızca mevcut güç ilişkilerini yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda bu ilişkileri yeniden kurar. Teun van Dijk’in (2010, s. 28) belirttiği üzere söylemi kontrol eden aktörler, bireylerin bilişsel modellerini ve ideolojik tutumlarını etkileyerek iktidarın dolaylı ve süregelen biçimde yeniden üretilmesine katkıda bulunur.

Araştırma kapsamında söylem çözümlemesi, kendilerini Müslüman feminist olarak tanımlayan üç temel aktör üzerinden yürütülmüştür: Berrin Sönmez, Reçel Blog ve Havle Kadın Derneği. Berrin Sönmez, uzun yıllardır insan hakları alanında aktif olan, İslami ve feminist kimliğiyle yazılar ele alan bir yazardır. Gazete Duvar gibi dijital mecralarda kaleme aldığı yazılarında, kadın hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği ve aile politikaları üzerine geliştirdiği eleştirel söylemler çalışmanın önemli verilerini oluşturmuştur. Reçel Blog ise 2013 yılında, Müslüman kadınların gündelik yaşamda karşılaştıkları sıkışmaları görünür kılmak amacıyla kurulan çevrimiçi bir platformdur. Farklı yazarların kaleme aldığı yazılar, İslami feminizmin gündelik hayata ve aile kurumuna dair çok katmanlı tartışmalarını yansıtmaktadır. Havle Kadın Derneği ise 2018 yılında kurulmuş olup, Müslüman kadınların toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere karşı kolektif bir mücadele yürütmesini hedefleyen feminist bir sivil toplum örgütüdür. Dernek, özellikle İstanbul Sözleşmesi sürecinde kamuoyuna yönelik açıklamalar,

kampanyalar ve raporlarıyla dikkat çekmiştir. Bu üç aktörün seçilmesinin nedeni, hem alternatif medya mecraları aracılığıyla kendi söylemlerini üretmeleri hem de İstanbul Sözleşmesi etrafında gelişen tartışmalara doğrudan müdahil olmalarıdır. Böylece, hegemonik aile söylemine karşı geliştirilen karşı söylemlerin içerik, strateji ve bağlam açısından karşılaştırmalı biçimde incelenmesi mümkün olmuştur.

Araştırmanın veri setini, 2017–2025 yılları arasında “aile, ev içi emek, ataerkil aile yapısı ve kadınların aile kurumuna yönelik eleştirileri” temaları etrafında üretilmiş on beş bağımsız metin ve iki araştırma raporu oluşturmaktadır. Bunlar; Havle Kadın Derneği’ne ait, aile kurumuna dair feminist eleştiriler içeren iki adet nitel araştırma raporu (dernek çalışması kapsamında yürütülen saha ve okuryazarlık odaklı çalışmaların sonuçları), Sönmez’e ait, Diken Gazete’de yayımlanmış beş adet gazete yazısı (deneme ve politik yorum türünde), Reçel Blog’da, 2017–2025 yılları arasında yayımlanmış, aile kurumunu, kutsal annelik mitini İslami feminist perspektifle tartışan on adet çevrimiçi deneme/ blog yazısıdır.

Bu yöntemsel çerçeve doğrultusunda makale dört ana bölümde yapılandırılmıştır. İlk bölümde, Türkiye’de siyasal iktidarların aile kavramına yüklediği anlamlar ve kadın politikalarının tarihsel seyri ele alınmıştır. Bu tarihsel arka plan, İslami feministlerin ortaya çıktığı toplumsal ve siyasal zemini anlamak açısından temel bir bağlam sunar. Takip eden bölümde, İslami feminizmin teorik temelleri, başlıca talepleri ve yöntemsel yaklaşımları ortaya konmuştur. Türkiye’de İslami Feminist Söylemde Aile: Eleştiriler, Talepler ve Dönüştürücü Stratejiler başlıklı bölümde ise İslami feministlerin taleplerini ve mevcut kurumsal yapılara yönelttikleri eleştirileri incelemektedir. Analiz, özellikle “kutsal annelik” mitinin sorgulanması ve aile kurumunun toplumsal cinsiyet eşitliğini merkeze alan bir tahayyülle yeniden var edilmesi temaları üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Bu yapısal kurguyla çalışma, hem söylemlerin tarihsel ve ideolojik bağlamını açığa çıkarmayı hem de İslami feminist aktörlerin geleneksel, ataerkil aile ideallerine karşı geliştirdikleri eleştirel pozisyonları görünür kılmayı amaçlamaktadır.

2. Türkiye’de Siyasal İktidarların Aile Söylemi ve Kadın Politikaları: Tarihsel Arka Plan

Türkiye’de modernleşme sürecinin sürekliliği boyunca aile, toplumsal düzenin korunması ve devlet iktidarının sürdürülmesi açısından merkezi bir rol üstlenmiştir. Aile kavramının siyasal iktidarlara hangi anlamlarla tanımlandığı ve ideolojik olarak nasıl konumlandırıldığı sorusu, özellikle Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana hem süreklilik hem de değişim içeren bir tartışma alanı yaratmıştır. Bu bağlamda, aileye dair politikaların ve söylemlerin anlaşılmasında “ailecilik” olarak adlandırılan ideolojik çerçeve kritik bir anahtar kavram hâline gelmektedir. “Ailecilik”, normatif aile biçimlerini merkeze alan bir değerler bütünü ve ideolojik yapılanmayı ifade eder. Bu ideolojik yapı, evlilik ve anneliği merkeze alan ahlaki anlayışların, toplumsal cinsiyet temelinde belirlenmiş iş bölümlerinin (Song, 2009; Goddard, 1996) ve bazı üreme pratiklerinin “doğal” olarak sunulmasının yanı sıra, refah politikalarının iktidarların ideolojik yönelimleri doğrultusunda biçimlenmesine zemin hazırlar (Yang, 2006). Bu ideolojik çerçeve, yalnızca toplumsal normların şekillenmesini değil, siyasal partilerin politika tasarımlarını da doğrudan etkilemiştir. Örneğin Arat’ın (2009) 1923–2007 yılları arasındaki parti programlarını inceleyen çalışması, dönemsel ideolojik farklılıklara rağmen ailenin “kutsal” bir kurum olarak kabul edilmesinde partiler arasında belirgin bir süreklilik olduğunu göstermektedir.

Erken Cumhuriyet dönemi, bu yaklaşımın en görünür örneklerinden birini sunmaktadır. Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte aile yapısının yeniden düzenlenmesi, modernleşme politikalarının başlıca hedeflerinden biri hâline gelmiştir. Aile, ulus-devletin inşasında kilit bir araç olarak görülmüş; çekirdek

aile modeli özendirilerek kadına annelik ve eşlik rolleri yüklenmiştir. Kadınların eğitimi ve kamusal alana katılımı modern yurttaşlık idealinin bir parçası olarak değerlendirilmiş, ancak bu katılım çoğunlukla ailenin ve toplumun yeniden üretimi çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Modern Türk Cumhuriyeti'nin kurucu kadroları, kadınların erkeklerle eşit eğitim almasını ve tarım dışı üretime katılmasını teşvik etmiş; buna rağmen modernlik anlayışı toplumsal cinsiyet temelli farklı iş bölümlerine dayanmaya devam etmiştir (Sancar, 2014, s. 194). Erkekler ulus-devletin inşasında aktif yurttaşlar olarak tanımlanırken, kadınlar modern ailelerin kurucuları ve gelecek nesillerin anneleri olarak konumlandırılmıştır (Sancar, 2014, s.29). Medeni Kanun'un kabulü gibi hukuki reformlar kadın haklarını gündeme taşımış olsa da toplumsal konum büyük ölçüde aile merkezli rollerle tanımlanmaya devam etmiştir (Berktaş, 2003; Kandiyoti, 2013; Akgül, 2011). Cumhuriyetçi modernleşme projesi ve kentleşme süreci, demografik yapıyı ve aile formlarını dönüştürmüş; doğurganlık oranlarının düşmesi, boşanma oranlarının artması, evlilik yaşının yükselmesi ve toplumsal cinsiyet rollerinde görece eşitlikçi eğilimlerin ortaya çıkması, aile sistemlerinde çeşitlenmeye yol açmıştır (Kavas & Gündüz-Hoşgör, 2010). Ancak bu değişimlere rağmen, güçlü ailecilik normları Türkiye'de hâlâ etkisini sürdürmektedir. Modernleşme süreci kadınların eğitim, istihdam ve siyasal temsil alanlarında fırsatlarını artırsa da bu imkânlar ülke genelinde eşit dağılmamış; kadına ev içi sorumluluk, erkeğe ise hane geçimi yükleyen ideolojik yapı köklü biçimde değişmemiştir (Özbilgin & Healy, 2003, s. 366).

1960'lardan itibaren kadın emeğinde yaşanan yapısal dönüşüm, özellikle hafif sanayi sektörlerinde kadın istihdamını artırmıştır. Ancak kamusal alandaki varlık, hâlâ ev içi rollerle sıkı biçimde sınırlandırılmıştır (Çağatay, 2023). 1960'lı ve 1970'li yıllarda kalkınmacı politikalar, aileyi ekonomik kalkınmanın temel birimi olarak tanımlamış; kırsal bölgelerde yüksek doğurganlık oranlarını azaltmaya dönük nüfus planlaması programları yürütülmüştür (Him & Hoşgör, 2013, ss. 970–971). Bu dönemde aile hem ekonomik hem de demografik hedeflerin merkezinde yer almıştır.

1980 askeri darbesiyle birlikte siyasal yapı yeniden düzenlenmiş, aile toplumsal istikrarın korunmasında merkezi bir konuma taşınmıştır. 24 Ocak 1980 kararları ile başlayan neoliberal dönüşüm, kadın istihdamını doğrudan etkileyerek kırsaldan kente göç eden kadınların çoğunu formel işgücü dışında bırakmış; düşük ücretli ve güvencesiz işlerde yoğunlaştırmıştır (Ecevit, 2012). 1983'te iktidara gelen Anavatan Partisi (ANAP), aileyi sosyal politikaların odak noktası hâline getirmiş; sosyal yardım ve hizmetler "aile refahı ve bütünlüğü" söylemi etrafında şekillendirilmiştir (Buğra & Keyder, 2003).

2002'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), aile politikalarını hem daha sistematik hem de kurumsal bir zemine oturtmuştur. Yılmaz (2015a), AKP döneminde ailenin yalnızca korunmadığını, aynı zamanda muhafazakâr ve neoliberal kodlarla dönüştürülerek toplumu yeniden düzenleyen biyopolitik bir aygıtı dönüştüğünü belirtir. Bu durum, erken Cumhuriyet'ten beri süregelen aile merkezli toplumsal mühendisliğin muhafazakâr biçimde devamı niteliğinde değerlendirilmiştir. İlk yıllardan itibaren aile, siyasal söylemin merkezinde konumlandırılmış; 2008'de dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "en az üç çocuk" çağrısı (Hürriyet, 7 Mart 2008), bu dönemin sembolik ifadelerinden biri olmuştur. Bu çağrı, yalnızca demografik hedefleri değil, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretimini de hedeflemiştir. Doğurganlık artışı amacı, kürtaj ve sezaryen karşıtı söylemlerle desteklenmiş; kürtaj "cinayet" (BBC Türkçe, 25 Mayıs 2012), sezaryen ise "doğal sürece müdahale" olarak nitelendirilmiştir (Hürriyet, 27 Mayıs 2012). AKP'nin doğurganlık politikaları kültürel gerekçelerin yanı sıra ekonomik nedenlerle de savunulmuş; nüfus artışı, ekonomik büyüme ve uluslararası rekabette avantaj sağlayan genç işgücü olarak sunulmuştur (White, 2020). Bu doğrultuda kadın emeği, esnek, düşük ücretli ve bakım odaklı alanlara yönlendirilmiş; bakım emeği aile içinde tutulmuş, kadınların istihdama katılımı ise desteklenmiş fakat sınırları yeniden tanımlanmıştır (Ertürk, 2015).

2011’de Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı’nın kaldırılarak yerine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın kurulması, kadın politikalarının aile ekseninde yeniden tanımlandığını göstermiştir (Öztan, 2018, s. 249). 2015’te yürürlüğe giren “Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Eylem Planı”, bu politikanın kurumsal boyutunu güçlendirmiş; aile, piyasa risklerine karşı koruma sağlayan bir birim olarak tarif edilmiş, erken evlilik, yüksek doğurganlık ve bakım emeği devlet desteğiyle teşvik edilmiştir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015).

2000’lerden itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı, aile politikalarının şekillendirilmesinde önemli bir aktör hâline gelmiş; toplumsal cinsiyet ve aileye dair söylemleri görünürlük kazanmıştır. Hutbe ve yayınlarda kadınların öncelikli sorumluluklarının ev içi roller olduğu vurgulanmış; “Ailede Mahremiyet” ve “Aile Olmak” gibi başlıklarla yayımlanan hutbelerde kadın, aileyi ayakta tutan fedakâr birey olarak tanımlanmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliği, çoğunlukla “fitrî roller” kavramı üzerinden değerlendirilmiş; Diyanet’in Aile ve Dini Rehberlik Büroları aracılığıyla yürütülen programlarda evliliğin korunması, dini bilgi aktarımı ve “fıtrat farkları” öne çıkarılmıştır (Adak, 2021). Bu söylem, aileyi ataerkil bir yorumla yeniden üretmiş ve kadınların konumunu ev içi rollerle sınırlandırmıştır. Diyanet’in aileyi ataerkil yorumlarla yeniden üreten söylemleri ve “fitrî roller” vurgusu, 2010’lu yıllarda toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı geliştirilen daha geniş çaplı siyasal ve kültürel stratejilerle örtüşmüştür. Bu dönemde, “milli ve geleneksel” aile değerleri söylemi, yalnızca dini referanslarla değil, aynı zamanda milliyetçi ve muhafazakâr politik argümanlarla da desteklenerek dolaşıma sokulmuştur.

Türkiye, 2011’de İstanbul Sözleşmesi’ni ilk imzalayan ülke olmuş ve sözleşme 2014’te yürürlüğe girmiştir. Ne var ki sonraki yıllarda, sözleşmenin “aile yapısını bozduğu” ve “eşcinselliği teşvik ettiği” yönündeki söylemler, muhafazakâr ve milliyetçi çevrelerde giderek güç kazanmıştır. 2021’de Cumhurbaşkanı kararıyla sözleşmeden çekilme süreci başlatılmış; bu karara karşı feminist örgütler ile İslami feminist aktörler, örneğin Havle Kadın Derneği ve Berrin Sönmez, ortak protestolar düzenlemiş ve hukuki girişimlerde bulunmuştur (Kancı vd., 2023). Bununla birlikte, İslami entelektüel kadınların İstanbul Sözleşmesi tartışmalarında homojen ya da tekil bir söylem üretmediğinin altı özellikle çizilmelidir. Aksine, bu alanda belirgin bir söylemsel ayrışma gözlemlenmektedir. İslami söylemi benimseyen bazı muhafazakâr kadın yazarlar ve kanaat önderleri, sözleşmenin “aileyi zayıflattığı” ve “toplumsal cinsiyet ideolojisini meşrulaştırdığı” gerekçesiyle hükümetin çekilme kararını desteklemiş; bu pozisyon, muhafazakâr kamusal alan içinde önemli bir meşruiyet üretmiştir (Çelik, 2021). İstanbul Sözleşmesi etrafında şekillenen bu gerilim, İslami feminist aktörlerin toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden geliştirdikleri eleştirileri ve talepleri daha görünür hâle getirmiştir. Dolayısıyla, Türkiye’deki İslami feminizmlerin aile kurumuna dair pozisyonlarını anlamak, onların küresel feminist söylemlerle kurdukları ilişkiyi ve yerel bağlamda şekillenen gündemlerini incelemeyi gerektirir. Bir sonraki bölümde, İslami feminizmlerin küresel ölçekteki teorik ve politik çerçeveleri ile Türkiye bağlamındaki özgün talepleri ele alınacaktır.

3. Küreselden Yerele İslami Feminizmlerin Talep ve Gündemleri

1980’li yıllardan itibaren feminist teori, çokkültürlülük ve postkolonyal kuramlarla etkileşim içine girerek daha çoğulcu bir karakter kazanmış; dil, din, sınıf ve etnisite farklılıklarına dayalı kadın deneyimleri görünürlük kazanmış, evrensel bir “kadınlık” tecrübesi varsayımına yönelik eleştiriler güçlenmiştir (Donovan, 2012, s. 35; Okin, 1999, s. 234; Yılmaz, 2015). Bu entelektüel dönüşüm, Batılı normlarla her zaman örtüşmeyen yerel feminist perspektiflerin gelişmesine imkân tanımış; bu bağlamda “İslami feminizm” kavramı ilk kez 1990’lı yıllarda, İran’da Zanan dergisinin editörü Shala Sherkat tarafından kullanılmıştır. Dergi, dini, hukuki ve toplumsal haklara ilişkin feminist tartışmaların yürütüldüğü önemli bir platforma dönüşmüştür (Eftekhar, 2004). İslami feminizmler, feminist düşünce

ile İslami referansları buluşturan; kadınların içinde bulundukları toplumsal bağlama uygun mücadele biçimlerini öne çıkaran bir yaklaşımı temsil eder. Özgürleşme anlayışları ise Batılı feminizmlerde öne çıkan beden merkezli paradigmadan farklı olarak, aile, mahremiyet ve dini bağlılık çerçevesinde yeniden tanımlanmaktadır (Badran, 2014; Ali, 2014, s. 33).

Hareketin temel talepleri arasında Kur'an'ın tarihsel bağlamı gözeten ve kadın merkezli bir yaklaşımla yeniden yorumlanması, ataerkil dini okumaların dönüştürülmesi, aile kurumundaki eşitsizliklerin sorgulanması ve aile içinde eşit haklara sahip bir birey olarak tanınması yer almaktadır (Badran, 2014; Hosseini, 2010). İslami feminizmler, aile kurumunu bütünüyle reddetmez; tersine, kadınlar açısından eşitlik temelinde yeniden inşasını savunur. Ataerkil kültürel kodların beslediği sabır, fedakârlık ve annelik gibi niteliklere eleştirel yaklaşarak, kadınların kamusal rollerinin aile içi yükümlülüklerle dengelenmesi gerektiğine dair toplumsal beklentileri sorgular (Tohidi, 2002; Yılmaz, 2015). Bu yönüyle İslami feminizmler hem dini referanslarla hem de toplumsal cinsiyet eşitliği talebiyle kesişen hibrit bir mücadele hattı oluşturur. 2005–2010 yılları arasında Barselona'da düzenlenen İslami Feminizm Kongreleri, Kur'an'ın toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde yeniden yorumlanması, aileye ilişkin ataerkil dini söylemlerin eleştirisi ve İslam hukukunun reformu gibi başlıkları ortak bir zeminde buluşturmuştur (Sargın, 2005; Şafak, 2006; Gürhan, 2010; Yılmaz, 2017). Ancak bu yaklaşım hem İslamcı hem de seküler çevrelerden eleştiriler almıştır. Bazı araştırmacılar, İslami feminizmin ataerkil yapılarla köklü bir kopuş yaratmadığını ve feminist hareketin sekülerlik, bireysel haklar ile kadınların bağımsızlığı gibi temel taleplerinden uzaklaştığını ileri sürerken (Darvishpour, 2003; Mojab, 2001), Badran (2009) ise kimi zaman İslami feministlerin eşitlik taleplerinin seküler feminizmden daha radikal olabileceğini savunmuştur.

İslami feminizmler, ev içi rollerin kutsanmasına ve kadınların yalnızca annelik veya eşlik kimliğiyle tanımlanmasına karşı çıkar. Bunun yerine kadınların dini bilgiye erişimini ve bu bilgiyi yorumlama kapasitesini artırmayı savunur; böylelikle dini otoritenin tekeline sorgulayan, kadınların bilgi üretiminde aktif birer özne olmasını teşvik eden bir söylem geliştirir. Ailenin korunması ve mahremiyetin yüceltilmesi gibi temalar da bu çerçevede değişmez normlar olarak değil, dönüşüme açık toplumsal ilişkiler alanları olarak değerlendirilir (Tohidi, 2002).

Türkiye'de ise kamusal alana çıkan İslamcı kadın hareketi ve yazını 1960'lardan itibaren görünürlük kazanmış, ancak Merçil'in (2009) "ilk kuşak İslamcı kadın aktörler" olarak tanımladığı grup, feminizmi düşman addeden bir söylem geliştirmiş ve kadını aile, geleneksel değerler ile İslami referanslar üzerinden tanımlamıştır. Bu kuşağın temsilcilerinden Şule Yüksel Şenler, başörtüsü, namus ve hicap gibi konular üzerinden muhafazakâr-İslami bir kadın kimliği inşa etmeye çalışmış; *Huzur Sokağı* gibi hidayet romanlarıyla kadının "doğru" yolu bulmasını anlatan didaktik metinler üretmiştir. Bu dönemde kadınların kamusal görünürlüğü, muhafazakâr-İslami söylemlerde sıkça vurgulanan "tebliğ" sorumluluğu ve ümmetin yararına hizmet etme anlayışı çerçevesinde meşrulaştırılmıştır (Yılmaz, 2013, s. 118).

1980'li yıllarda İslamcı kadınların örgütlenme pratiklerinde belirgin bir artış yaşanmış, cemaat bağlantılı dergiler, *Kadın ve Aile*, *Bizim Aile*, *Mektup*, aracılığıyla kadınlara annelik, eşlik ve "bacılık" rollerinin idealleştirilmiş biçimleri sunulmuştur. Aynı yıllarda Emine Şenlikoğlu gibi yazarlar, feminist etiketinden uzak durarak kadınların kamusal alandaki sorunlarını dile getirmiştir (Yılmaz, 2015, ss. 142-150). Kadınlar hem kamusal görünürlük kazanmış hem de İslamcı erkeklerden eleştiri almıştır. Ali Bulaç'ın 1987 tarihli "*Feminist Bayanların Kısa Aklı*" başlıklı yazısı bu gerilime örnek teşkil ederken, Tuba Tuncer ve Mualla Gülnaz gibi yazarlar *Zaman* gazetesinde verdikleri yanıtlarla kadının yalnızca annelikle tanımlanamayacağını vurgulamışlardır (Yılmaz, 2015, ss. 153-156).

1990'lı yıllarda İslamcı kadın hareketi içinde öne çıkan Cihan Aktaş, Yıldız Ramazanoğlu, Fatma Barbarosoğlu ve Sibel Eraslan gibi yazarlar, yüksek eğitim ve entelektüel birikime sahip aktörler olarak kamusal alanda görünürlüğü artırmayı, entelektüel üretimi güçlendirmeyi ve kadınların toplumsal katılımını genişletmeyi hedeflemişlerdir. Bu kuşak, İslami referans çerçevesinden tamamen kopmadan ama seküler argümanlarla haklar talep ederek kadınların toplumsal ve siyasal öznelliğini savunmuştur (Çelik, 2019). Yazınsal üretimleri hem muhafazakâr kamusal alan içinde hem de ana akım medyada Müslüman kadın temsiliyi çeşitlendirmiştir.

Sonuç olarak, Türkiye’de İslamcı kadın hareketi uzun yıllar boyunca aile ve toplumsal cinsiyet rollerini geleneksel biçimde tanımlamış; kadınları İslami değerler doğrultusunda annelik ve eşlik üzerinden anlamlandırmıştır. Ancak 1980’lerden itibaren yaşanan dönüşüm, feminist argümanlardan beslenen bir kırılma yaratmaya başlamıştır. Bu kırılmalar, ilerleyen yıllarda “İslami feminizm” olarak adlandırılan ayrışan bir yönelimin zeminini oluşturmuştur. Yeni aktörler arasında yer alan Reçel ve Havle gibi kolektifler ile Berrin Sönmez gibi bağımsız yazar ve aktivistler, toplumsal cinsiyet eşitliği, hak temelli aktivizm, evrensel insan hakları ve feminist söylem ekseninde taleplerini dile getirmiştir. Bu yeni kuşak, aile, mahremiyet ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin daha açık, eleştirel, eşitlikçi ve çoğulcu tartışmalar yürütmüş; dijital mecraları hem ifade hem örgütlenme alanı olarak etkin biçimde kullanmıştır. Kendilerini hem Müslüman hem feminist olarak tanımlayan bu kadınlar, kadınların toplumsal katılımının “annelik” gibi biyolojik ve ahlaki rollerle sınırlandırılmasına karşı çıkmış; kadının yalnızca doğuran, bakım veren ve sabreden bir figür olarak konumlandırılmasına itiraz etmişlerdir. Bu aktörler, dini referanslar içinde öznellik kurabilen, hak talebini seküler argümanlarla ifade edebilen, toplumsal cinsiyet rollerini sorgulayabilen ve aile kurumunun işleyişine dair dönüşüm talep eden bir kadın öznesini merkeze almışlardır.

4. Türkiye’de İslami Feminist Söylemde Aile: Eleştiriler, Talepler ve Dönüştürücü Stratejiler

İslami feminist söylemin yeni kuşağını temsil eden aktörler, yalnızca geleneksel dini yapılarda değil, dijital mecralardaki görünürlükleri sayesinde çevrimiçi ortak hafıza alanlarında da özne olarak konumlandıklarını ortaya koymaktadır. Bu bölümde, söz konusu aktörlerin yazıları söylem analizi yöntemiyle incelenmesi, aile kurumunun eşitlik temelinde yeniden kurgulanmasına yönelik dilsel ve temsil stratejilerini açığa çıkarmış; bu stratejilerin toplumsal cinsiyet temelli dönüşüme nasıl katkıda bulunduğunu görünür kılmıştır. Reçel Blog örneği, kadınların gündelik yaşamlarında deneyimledikleri çelişkileri ve mahremiyetle örülü aile yapısını ifşa ederken, dijital alanı aynı zamanda bir “karşı-anlatı” mekânına dönüştürmektedir. Köse’ye (2020, s. 182) göre blog yazıları, Müslüman kadınların yalnızca dini normları yeniden yorumlamasına imkân tanımakla kalmaz; aynı zamanda “çoğul İslami kadınlık hallerini” temsil eden bir söylem alanı üretir. Bu çoğul yapı, İslami feminizmin yalnızca teolojik tartışmalarla sınırlandırılmayacağını, aile içindeki cinsiyet temelli eşitsizliklerin kadın deneyimleri üzerinden sorgulanabileceğini göstermektedir.

İslami feminist kadınların geleneksel aile yapısına yönelttikleri eleştiriler, dijital mecralardaki anlatılar aracılığıyla çok katmanlı biçimde görünür olmaktadır. Reçel Blog’da yayımlanan yazılar, ev içi emek, annelik ve evlilik gibi toplumsal cinsiyet rollerinin kadınları nasıl sınırlandırdığını somut yaşam kesitleriyle aktararak normatif aile anlayışının sorgulanmasında söylemsel bir direnç alanı yaratmaktadır. Köse (2020, s. 179), bu tür metinlerin yalnızca bireysel ifade biçimleri olmadığını; aksine “İslami kadın öznelliğinin kamusal görünürlüğünü artıran politik müdahaleler” niteliği taşıdığını vurgular. Dolayısıyla dijital anlatılar, aile kurumunun heteronormatif ve ataerkil yapısını sorgulayan, çoğul ve alternatif feminist tahayyüllerin gelişmesine zemin hazırlayan dinamik alanlar olarak işlev görmektedir.

4.1. Aileyi Kurtarmak mı? Yeniden Kurmak mı?

Türkiye’de İslami feminizmin aile kurumuna yönelik eleştirileri, yalnızca İslam’ın normatif yorumlarıyla sınırlı kalmayan, kadınların gündelik hayat pratiklerinden ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine dair somut deneyimlerinden beslenen bir siyasal söylem olarak öne çıkar. Bu bağlamda Türkiye’deki İslami feministler, geleneksel aile yapısının kadını itaatkâr eş, fedakâr anne ve mahremiyetin taşıyıcısı olarak konumlandırıran tahakkümcü kurgusunu sorgulamakta; dinî referanslarla meşrulaştırılan bu rollerin kadınları görünmeyen emek, duygusal sömürü ve ataerkil denetim döngüsü içinde sıkıştırdığını vurgulamaktadır.

Söylem analizi çerçevesinden bakıldığında, İslami feministlerin aileye yönelik eleştirileri yalnızca mevcut yapının sorunlarını görünür kılmakla sınırlı değildir; aynı zamanda daha adil, eşitlikçi ve rıza temelinde yeniden inşa edilmiş bir aile tahayyülünü de içermektedir. Bu vizyon, ev içi emeğin görünür kılınması, erkeklerin aile içi sorumlulukları paylaşması ve kadınların eğitim, çalışma ve kamusal alanda var olma haklarının aile kurumu içinde engellenmemesi taleplerini kapsamaktadır.

Türkiye’nin ilk Müslüman feminist kadın derneği olan Havle Kadın Derneği, kadın, aile ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularında hem kuramsal hem de sivil toplum boyutunda çalışmalar yürüterek, aileye dair hâkim söylemleri eleştirel biçimde dönüştürmeyi hedeflemektedir. Derneğin yürüttüğü *Türkiye’de Aile: Hayaller ve Gerçekler* (2022) araştırması, farklı sosyo-ekonomik ve kültürel gruplardan kadınların aile algılarını incelemiş; tanımların yalnızca bireysel deneyimlere değil, hâkim ideolojik söylemlere de dayandığını ortaya koymuştur (Havle Kadın Derneği, 2021). Yine derneğin katkıda bulunduğu *Müslüman Aile Yasalarındaki “Ataerki DNA’sı”nı Çözümlmek* (2021) çalışması, İslami hukuk sistemlerinde aile düzenlemelerinin ataerkil güç ilişkilerini nasıl pekiştirdiğini irdelemiş ve eşitlikçi bir aile anlayışının hukuki temellerinin kurulabileceğini savunmuştur (Havle Kadın Derneği, 2022). Bu örnekler, sivil toplum üretimlerinin kuramsal tartışmalarla nasıl kesiştiğini ve dönüştürücü bir perspektife nasıl katkı sunduğunu göstermektedir.

Türkiye’deki Müslüman feministler, İslami feminizmin yalnızca teolojik ve fikhî yorumlara indirgenemeyeceğini, aksine kadınların somut yaşam deneyimlerine yaslanan dönüştürücü bir politikaya evrilmesi gerektiğini savunur. Türkiye bağlamında Müslüman kadınlar, şeriatla yönetilen toplumlardaki kadınlarla aynı kurumsal baskılara maruz kalmasalar da aile, kültür ve patriyarka gibi güçlü kurucu yapılarla sınırlanırlar. Müslüman feministler, varoluşsal olarak “hem Müslüman hem feminist” olmanın sağladığı eleştirel araçlarla bu yapıları ifşa eder ve dönüştürmeye çalışırlar. Türkiye’de bu hareketin özgünlüğü, kadınların çelişkili deneyimlerini anlamaya çalışmasında, yalnızca hak mücadelesiyle sınırlı kalmayan, kadınlık halleri, aile içi roller ve mahalle baskısı gibi gündelik yaşama dair dinamikleri merkeze alarak bir politika üretmesinde yatar. Örneğin Keleş, *Şimdi ve Burada Müslüman Bir Feminizme İhtiyacımız Var mı?* başlıklı yazısında fikhî tartışmalara aşırı bağlılığın, gündelik deneyimleri arka plana itebileceğini ve Müslüman feminist öznenin enerjisini bu yönde tüketmemesi gerektiğini öne sürer. Nitekim Müslüman feministliğin amacı sadece yeni içtihatlar üretmek değil, aynı zamanda o içtihatlardan bağımsız bir kadın hayatının da mümkün kılınmasıdır. Bu yönüyle Türkiye’deki Müslüman feministler hem dini yorumları sorgulayan hem de patriyarkanın din dışı kurucu işleyişlerini hedef alan çift yönlü bir mücadele yürütmektedir. Özetle yazar, Türkiye’de Müslüman feminist politikanın özgün gücünün, kadınların çelişkilerle örülü yaşamlarını dönüştürme kapasitesinde ve teolojiden çok gerçekliğe yaslanan bir feminist

tahayyülde yattığını savunmaktadır (Keleş Şehide, 2021). Geleneksel aile eleştirileri ve ideal aile tasavvuru bağlamında yazılar yazan İslami feministler de tam olarak böyle bir metot benimsemektedirler. Bu perspektif, İstanbul Sözleşmesi tartışmalarında daha net görünür olmuştur. Sözleşmenin aileyi “tehdit ettiği” yönündeki muhafazakâr söyleme karşı, İslami feministler normatif aile yapısının mevcut çatlaklarını ifşa eden metinler üretmiştir.

Örneğin Reçel Blog’da yayımlanan *“Kadınların Hak Mücadelesi Aile Kurumunu Tehdit Ediyor Temalı Safsatalar”* başlıklı metinde, kadını korumaya yönelik yasal düzenlemelere yöneltile ve bu düzenlemelerin aile kurumunu tehdit ettiği iddiasına dayanan karşı çıkışlar maddeler hâlinde sıralanmaktadır. Söz konusu önermenin hiçbir bilimsel temele dayanmadığı ifade edilir. Bu argümanın mantıksız olduğunu ifade etmek adına “insan hakları hukukunun gelişmesinin insan hakları ihlali arttırdığını” söylemek kadar saçma olduğu üzerinden bir benzerlik kurulur. Metin boyunca yazar toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin aile yapısını tehdit eden esas unsurunun kadınların hak ve onur mücadelesi değil, erkeklerin tarihsel olarak edindikleri toplumsal ayrıcalıkları koruma refleksi olduğunu savunur. Yazar, erkek egemen kültürün kadınlara yüklediği “anlayış”, “tolerans” ve “şefkat” gibi özelliklerin; kadının kendi duygu ve düşüncelerini bastırarak, erkeğin sözsüz jestlerinden dahi anlam çıkaracak düzeyde gelişmiş bir sezgiselliğe evrilmesini patolojik bir içselleştirme süreci olarak tanımlar. Bu bağlamda, kadınların hak talepleri “aileye tehdit” olarak değil, onur temelli bir dengeleme çabası olarak görülmelidir. Yazarın söyleminde, aile kurumunun korunması ancak erkeklerin duygusal ve ahlaki kapasitelerinin geliştirilmesiyle mümkün görülmekte, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden inşasına vurgu yapılmaktadır. Bu söylem, aileyi kutsal ve dokunulmaz bir yapı olarak değil, toplumsal ilişkilerin eşitlikçi bir düzlemde yeniden üretildiği bir alan olarak konumlandırmakta ve özellikle erkek çocukların yetiştirilme tarzının bu dönüşümde belirleyici olduğunu altını çizmektedir. Böylece “aileyi kurtarma” söylemi, kadınların taleplerini bastırmak yerine erkekliğin dönüşümünü hedef alan bir kültürel değişim çağrısına dönüşmektedir (Reçel Blog, 10 Kasım 2017).

Reçel Blog ve Havle Kadın Derneği’nin kurucuları, yalnızca yazılı üretimlerle değil, kamusal alandaki eylem ve performanslarıyla da aileye yönelik eleştirilerini gündemde tutmaktadır. Türkiye’de kadına yönelik şiddetin önlenmesi yönünde kadın hakları savunucularının kazanımlardan olan 6284 Sayılı Kanun ve İstanbul Sözleşmesi’ne yönelik aile üzerinden gelen eleştirilere yönelik “Aileniz Batsın” pankartıyla duygularını ifade ettiğini belirten Çamdereli; batması gereken aile formunun aile içi şiddetin doğallaştığı, gizli baskıları aile içerisinde yaşayan ve hareketleri kontrol altına alınan kadın ve çocuklar için eşitsiz ve dengesiz bir aileye karşılık geldiğini belirtmektedir. Bu ailenin karşısına ise ev içi emeğin sömürsünü meşrulaştırmayan, eşit ve şiddetsiz, sadece “kan bağıyla değil özveriyle” kurulan aileleri öne çıkarmaktadır (Çamdereli, 2019).

İstanbul Sözleşmesinin evlilik oranlarını azaltıp, boşanma oranlarını arttırarak aileyi tehdit ettiğine yönelik iddiaların sosyal medya platformlarında dolaşıma sokulmasıyla birlikte İstanbul Sözleşmesi’ni savunarak mevcut geleneksel aile formunun hali hazırdaki çatlaklarını deşifre eden yazılar İslami feminist kadınların taleplerini anlamak noktasında önem arz etmektedir. Evlilikte toplumsal cinsiyet rollerinin kadını evde bir “mutfak robotuna” dönüştürmesinden, boşanma oranlarının asıl sorumsuzluklar ve ilgisiz davranma noktasında arttığından, kadın ve erkek arasında evliliğin iyileşmesi adına orantısız bir emek harcamasının mevcudiyetinden

bahsedilir. Evliliklerin “eşine sevgi değil katlanma payesi güden evlilikler” formundan çıkabilmesi için erkeklerin çocuk bakımından, ev işlerine kadar tüm süreçlerde görev ve sorumluluk almasının gerektiğinin altı çizilir (Reçel Blog, 3 Eylül 2019).

Söylem analizi açısından Reçel Blog’ta uluslararası insan hakları söylemi ile İslami feminist argümanların kesişme alanlarına da örnek teşkil eden yazılar mevcuttur. Örneğin Reçel Blog’da anonim bir konuk yazar ailede sağlanması gereken dönüşümü Malezya’daki toplumsal cinsiyet eşitliği aktivizmini sağlamak adına faaliyet yürüten *Musawah* adlı sivil toplum kuruluşuna referansla anlatmaktadır. *Musawah*’ın toplumsal dönüşümü ailenin eşitlikçi dönüşümüne koşturarak öne çıkarmasını destekleyerek; Müslüman aile hukukunda bir reformun ivedilikle gerçekleşmesini salık veriyor. Evliliğin eşitler arası bir ortaklığa dayanması gerektiği dolayısıyla aile hukukunun ataerkiden özgürleşmesi gerektiği yönünde *Musawah*’ın kampanyalarından haberdar ediyor. Tüm bu kampanyalar referanslarını İslami usullerden almaktan ziyade Uluslararası İnsan Hakları hukuku göz önünde bulundurularak “aile içindeki tüm bireylerin baskı, şiddet ve ayrımcılıktan uzak olma hakkına” vurgu yapılarak ve “din, ideoloji, kültür veya gelenek adı altında bunların meşrulaştırılmasının yanlış olduğu” kanaatiyle anlatılır (Reçel Blog, 15 Mayıs 2020).

Öte yandan, iktidar söyleminde sıkça yer bulan “aileyi ayakta tutma” idealinin, aile kurumunun güçlendirilmesi hedefinin çoğu zaman “devlet istikrarı ve çıkarı”nı koruma amacıyla ilişkilendirildiği yazılarda gösterilir. Boşanmanın siyasal iktidar açısından olumsuz bir durum olarak çerçevelenme nedenleri ekonomi-politik perspektiften ele alınmaktadır. Eleştiriler, toplumda ve siyasal iktidarın bakış açısında evliliğin devamını sağlaması beklenen tarafın ağırlıklı olarak kadın olduğu yönündedir. Bu çerçevede, kadının “fıtratı” ile uyumlu olduğu varsayılan tahammül, sabır ve görmezden gelme gibi niteliklerin; erkeğin aile içindeki sorumluluklarını üstlenmemesi veya olumsuz davranışlarını değiştirmemesi karşısında tolere edici bir rol biçtiği belirtilmektedir (Reçel Blog, 8 Şubat 2020).

Bu dönemde kadının sadece aile ile özdeşleştirilmesi ve ailenin de eşitsiz bir şekilde inşa edilişi siyasal iktidarın yürütmek istediği politikalar üzerinden eleştirilir. Örneğin Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayımlanan *Ailenin Korunması ve Güçlendirilmesi Vizyon Belgesi ve Eylem Planı (2024–2028)’ nı* aile kurumunu tarih dışı, değişmez ve idealize bir biçimde yücelttiği; günümüz toplumsal gerçekliklerinden ve toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesinden uzak görüldüğü için eleştirilir. Kadın kavramının belgede yalnızca doğurganlık, evlilik ve sigorta gibi sınırlı bağlamlarda geçtiği; kadın haklarının ise tamamen görünmez kılındığı vurgulanır. Belgenin, insan hakları ve eşitlik gibi evrensel değerlere yalnızca zorunlu atıf düzeyinde yer verdiği, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık ya da eşitlik ilkesine dair herhangi bir politik perspektif sunmadığı belirtilir. Aileye dair geliştirilen söylemin, kadınları yalnızca “annelik” ve “eş” rolleriyle tanımlayan muhafazakâr bir çerçeveye sıkıştırdığı ifade edilerek; bu vizyonun, kadınları birey olarak değil, ancak bir erkekle kurduğu ilişki ve toplumsal roller üzerinden tanıdığına vurgu yapılır. Bu Müslüman feminist perspektife göre devletin aile politikası, kadınların özerkliğini tanımayan ve onları yalnızca geleneksel rollerle var eden ideolojik bir araç hâline dönüştürür. Bu yaklaşım, toplumsal mühendislik pratiği olarak değerlendirilmekte ve gerçek toplumsal ihtiyaçlara karşılık vermediği noktasında eleştirilmektedir (Sönmez, 25 Mayıs 2024).

Sönmez (2025) kadın cinayetlerinin çoğunlukla aile içinde ve evlilik bağlamında gerçekleştiğini belirterek “ailenin korunması” söylemiyle geliştirilen politikaların, şiddetin kaynağını görmezden geldiği ve erkek egemenliğini tahkim ettiğini belirtir. Sönmez’e göre elektronik kelepçe uygulaması ve koruma kararlarının etkisizliği, devletin şiddet mağduru kadınları yeterince korumadığının bir göstergesidir. İktidarın aileyi kutsayan ve erkek otoritesini koruyan söylemleri, kadınların özerk bireyler olarak tanınmasının önünde bir engel olarak değerlendirilmektedir. Aile Enstitüsü gibi yapılar aracılığıyla kurumsallaşan bu yaklaşımın, cinsiyet temelli şiddeti önlemek yerine meşrulaştırdığı ileri sürülmektedir. “Kutsal aile” kavramının, insan hakları ve kadın haklarının önüne geçirilmesi eleştirilmekte; toplumsal düzenin temelini bireyin yaşam hakkı ve güvenliği olması gerektiği vurgulanmaktadır. Sönmez, kadınların yaşam hakkını merkeze alan, eşitlikçi ve toplumsal cinsiyet duyarlılığı taşıyan kamu politikalarının aciliyetini savunmaktadır (Sönmez, 3 Ocak 2025).

Türkiye’de 2025’in “Aile Yılı” ilan edilmesi çerçevesinde uygulamaya konulan doğum teşvik politikaları da Müslüman feminist perspektiften eleştiriyle karşılanmaktadır. Sönmez, devletin annelik üzerinden yürüttüğü nüfus politikalarının ekonomik destek vaatlerine indirgenmiş olduğunu ve babalık rolünün bu söylemde tamamen yok sayıldığını belirtmektedir. Beş yaşına kadar sürecek maddi desteklerin, çocukların gelişim süreci ve bakım ihtiyaçları açısından yetersiz ve sürdürülemez olduğunu vurgulanırken; Türkiye’deki doğum teşviklerinin, Avrupa ülkelerindeki uzun süreli ve kapsayıcı sosyal devlet uygulamalarıyla karşılaştırıldığında oldukça yüzeysel kaldığı ifade edilir. Sönmez, *Anneliği Üç Paraya Satın Almadan Önce Yapılacaklar* başlıklı yazısında iktidarın aile politikalarının gerçek sosyal haklar sunmak yerine “çocuk yapın” çağrısıyla sınırlı kaldığı, ancak bu çağrıların ekonomik gerçekliklerle örtüşmediğini aktarır. Yazar, sosyal devletin çocuk ve aile desteklerini kamusal hizmetlerle birlikte, uzun vadeli ve eşitlikçi bir anlayışla yürütmesi gerektiğini savunurken; ayrıca, kadınların doğurganlık rolleriyle tanımlanmasına ve anneliğin ücretli bir kimliğe indirgenmesine karşı çıkar. Yazı, anayasal sosyal devlet ilkesine uygun, hak temelli ve kapsayıcı aile politikalarının geliştirilmesi gerektiği yönünde bir çağrıda bulunur (Sönmez, 17 Ocak 2025).

Bu bağlamda, “aileyi kurtarmak mı, yeniden kurmak mı?” sorusu, İslami feminist söylemin hem eleştirel hem de kurucu yönünü ortaya koymaktadır. Eleştirel yön, ataerkil yapıların dinî ve kültürel referanslar aracılığıyla yeniden üretilme biçimlerini görünür kılarken; kurucu yön, eşitlikçi ve rıza temelli bir aile modelinin inşa edilebileceğine dair politik bir perspektif sunmaktadır. Söylem analizi perspektifinden değerlendirildiğinde, İslami feministler açısından mesele yalnızca mevcut aile formunun reforme edilmesi değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet adaletini esas alan alternatif bir aile anlayışının dilsel, hukuki ve kültürel temellerinin oluşturulmasıdır. Bu yaklaşımla “aile” kavramı, muhafazakâr ideolojinin korunması gereken bir kurumundan ziyade, toplumsal ilişkilerin eşitlikçi biçimde yeniden üretilebileceği bir alan olarak yeniden tanımlanmaktadır.

4.2. Kutsal Annelik Mitinin Eleştirisi

Son on yılda küresel düzlemde muhafazakâr, neoliberal, popülist, otoriter, sağcı hükümetlerin özellikle kutsal aile miti üzerinden ürettikleri söylemsel vurgu bugünlerde zirveye ulaşmıştır. Aile, ikili cinsiyet normları üzerinden toplumsal cinsiyet rolleri ile inşa edilen bir toplumsal kuruma karşılık gelirken; aynı zamanda refah politikalarından uzaklaşılmasıyla neoliberal çağın bakım emeğinin görünmezliğine ve tüketim kültürünün bir nesnesi haline

gelmiştir. Bu bağlamda dile getirilen “annelik” miti de sadece kadının kendisini değil anneliği de politik bir meseleye dönüştürmüştür. Öyle ki “toplumsal olanla bireysel olan arasındaki en önemli kesişim noktası olarak” artık sadece özel alana hasredilemeyecek, “toplumsal olana ait pek çok ögeyi barındıran” bir kimliğe evrilmiştir (Bora, 2001:78). Bu bağlamda Türkiye’deki İslami feminist perspektif de anneliğin doğal ve kadınlıkla özdeşleştirilmiş bir toplumsal icat olduğunu ifade ederek anneliğin tarihsel, kültürel ve toplumsal olarak kurulan bir deneyim olduğunu savunmaktadır. Öte yandan “bireyin kendilik alanını bastıran, yalnızlaştırıcı ve emek yoğun bir süreç” olarak bu sürecin toplumsal normlarla nasıl şekillendiği sorgulanmaya başlanır. Örneğin Türköne, Butler ve Badinter’in görüşlerinden hareketle anneliğin doğuştan gelen bir içgüdü değil, toplumsal olarak dayatılan bir rol olduğunu vurgular ve tarihsel örneklerle, anneliğin sevgiyle doğrudan ilişkili olmadığını, erkek egemen ideolojiler tarafından sürekli yeniden tanımlandığı gösterir. Yazar, anneliğin bir “seçim” gibi sunulmasının aslında onu zorunlu hale getiren yapıları görünmez kıldığını belirtir. Modern toplumda kadınların yaşadığı öfke, tükenmişlik ve yalnızlık gibi duyguların bireysel değil, sistemsel olduğuna dikkat çeker. Bu bağlamda yazar, anneliğin gerçekliğinin kadınlar tarafından yeniden tanımlanması ve kolektif olarak yazılması gerektiğini savunur. Normatif annelik anlayışına karşı çıkılarak, anneliğin çoğul, çelişkili ve kişisel deneyimlere dayalı bir biçimde ele alınması talep edilir. (Türköne, 2023).

Türkiye’de Marksist feminist kuramın önemli temsilcilerinden biri olan Gülnur Acar-Savran’ın “ücretli emeğin görünmezliği” üzerine yaptığı tespitler, ücretli ve ücretsiz emek arasındaki kopmaz bağın altını çizmesi bakımından dikkat çekicidir. Savran, Marx’ın ücretli emek çözümlemelerinde kadının yeniden üretim sürecindeki rolünü yeterince hesaba katmadığını (Acar-Savran, 2002, s. 170) ve Delphy’nin ev içi emeği ücretli emekten bağımsız bir alan olarak gördüğünü (Acar-Savran, 2002, s. 161) eleştirir. Ona göre ev içi emeğin görünmezliğini aşmak; bu emeğin değerinin tanınması, ev içi ve ev dışı emeğin bütüncül biçimde değerlendirilmesi, ücretli bakım işlerinin nitelikli meslek statüsüne kavuşturulması, erkeklerin bu alanlara katılımının teşvik edilmesi ve eğitim düzeyini artırmaya yönelik kamusal politikalarla mümkündür. Bu tür politikaların, toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünü dönüştürme potansiyeline sahip olduğunu savunur (Acar-Savran, 2002, s. 204). Türkiye’de çocuk bakımının kadınlara, özellikle de büyükannelere ücretsiz ve karşılıksız bir sorumluluk olarak yüklendiği olgusundan hareketle bakım emeğinin kuşaktan kuşağa bir bayrak yarışı gibi nasıl devredildiği ve kadınlardan yaşları, sağlık durumları ya da arzuları gözetilmeksizin bu emeği sürdürmelerinin beklenmesi de İslami feminist perspektifin anneliğin kadın emeği üzerinden tanımlanmasını sorguladıkları temalardan biridir. Gökçeli, torun bakımı “sevgi” ile meşrulaştırılırken, kadınların bu emekten kaçınma hakkı yok sayıldığını, itiraz ettiklerinde ise suçluluk duygusuyla bastırılmakta olduğunu ifade eder. Devletin çocuk bakımına yönelik hiçbir kurumsal destek sunmaması (örneğin kreş desteği, denetim, erişilebilirlik gibi) kadınları aile içi çözümlere ve dolayısıyla yeniden kadınlara bağımlı hale getirdiği vurgulanır. Bu durumun hem çalışan anneleri hem de bakım vermesi beklenen büyükanneleri ciddi bir çatışmaya sürüklediğini belirten Gökçeli, bakım emeğinin kadınlar arası bir dayanışmayla sessizce çözümlenmesine değil, kamusal ve politik düzeyde tartışılmasına ihtiyaç olduğunu savunur. Toplumsal cinsiyet rollerinin her yaştaki kadına sorumluluk yüklediğini ve bu yükümlülüklerle itiraz eden kadınların “sevgisizlikle” yaftalandığını vurgular. Tüm bu eleştirileri ışığında yazar, çocuk bakımına dair acil kamusal politikaların geliştirilmesini talep eder. Kadınların kendi

aralarındaki gündelik sohbetlerini bir direniş alanı olarak görmeyi önererek, bakım emeğinin görünmezliğini sorgulayan bir farkındalığa çağırır (Gökçeli, 2023).

Anneliğin varoluşsal olarak kutsallık içerdiğine yönelik söylemlerin eleştiri İslami feminist perspektifin aile hususunda ele aldığı bir diğer önemli temadır. *Reçel Blog*'da kendisini bekar ve dindar kimliği ile tanımlayan yazar kadınlara toplumsal ve dini bağlamda yüklenen “kutsal annelik” söylemini eleştirel biçimde sorgulamaktadır. Toplumda doğurmayan kadınların değersiz, eksik veya sorunlu olarak görüldüğünü ve bu algının yalnızca erkekler değil, çocuk sahibi kadınlar tarafından da yeniden üretildiğini vurgular. Kendi yaşam deneyimi üzerinden, doğurmamış kadınlara dayatılan yetersizlik hissinin nasıl içselleştirildiğini analiz eder. Dini referansları yeniden değerlendirerek, Kur'an'da anneliğe varoluşsal bir kutsallık atfedilmediğini, değerli olanın annenin bireysel emeği ve şefkati olduğunu savunur. Bu bağlamda anneliğin, kadının değeriyle değil, belirli fiil ve eylemlerle ilişkilendirilmesi gerektiğini ileri sürer. Annelik ve kutsallığın bireysel ve bağlamsal olduğunu, toplumsal bir hiyerarşi aracı haline getirilmemesi gerektiğini belirtir. Yazar, dindar bir kadın olarak kutsallığı annelik dışında da yaşayabileceğini savunmakta ve kadın kimliğinin doğurganlıkla tanımlanmasına karşı çıkmaktadır. Talebi, kadınların dini ve toplumsal normlar tarafından şekillendirilmeyen bir birey olarak tanınmaları ve değer görmeleridir (Zeynep Ö.,2024).

Havle Kadın Derneği'nin kurucularından Çamdereli; anneliğin toplumsal beklentiler ve dayatmalarla şekillendirilen kutsal bir rol olarak yüceltilmesini eleştirir. Annelik deneyiminin otomatik sevgi ve şefkatle değil, zamanla kurulan bireysel ilişkilerle geliştiğini savunur. Annelik kararının çoğu zaman bilinçli bir tercih olmaktan çok, dayatmalarla alındığını sorgular. Anneler Günü'nü, pahalı hediyeler yerine bakım emeğinin görünür kılındığı, kapsayıcı bir hatırlama alanı olarak yeniden anlamlandırmayı talep eder. Annelik deneyiminin farklı biçimlerinin ve anne olmak istemeyen kadınların da toplumsal olarak tanınmasını savunur (Çamdereli, 2022).

Söylem analizi perspektifinden bakıldığında, kutsal annelik miti etrafında şekillenen bu eleştiriler, İslami feminist aktörlerin hem ataerkil dini yorumları hem de neoliberal bakım politikalarının yarattığı yapısal eşitsizlikleri görünür kılma stratejilerini ortaya koymaktadır. İncelenen metinler, anneliğin tekil ve idealize edilmiş bir kimlik olarak sunulmasına karşı, çoğul ve deneyim temelli annelik anlatılarını ön plana çıkarır. Böylece, annelik söylemi yalnızca bireysel bir tercih veya biyolojik bir olgu olarak değil, toplumsal, kültürel ve politik güç ilişkilerinin kesişiminde konumlanan bir alan olarak yeniden tanımlanır.

5. Sonuç

Aile kurumu, ülkede neoliberal ve muhafazakâr siyasal yönelimlerin kesişiminde ideolojik olarak yeniden tanımlanmakta ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin düzenlenmesinde merkezi bir araç olarak kullanılmaktadır. Kadınlara atfedilen annelik, bakım emeği ve itaat temelli roller; farklı kültürel bağlamlarda değişkenlik gösterse de hem küresel hem yerel düzeyde ataerkil söylemin sürekliliğini pekiştiren mekanizmalarla desteklenmektedir.

Türkiye'de aile, modernleşme sürecinden bu yana farklı siyasal rejimlerin ideolojik projelerine içkin bir kurum olarak yeniden tanımlanmış ve düzenlenmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde aile, ulus-devlet inşasının temel dayanaklarından biri olarak modernleştirilmeye çalışılırken, kadınlar da bu dönüşümün öznesi değil nesnesi konumunda tutulmuştur. 1960'lı ve 1970'li yıllarda uygulanan kalkınmacı politikalar, 1980 darbesi sonrası muhafazakâr restorasyon, 2000 sonrası AKP iktidarının

neoliberal muhafazakâr politikaları ve aile eksenli söylemleri, kadınları kamusal yaşamda giderek daha çok özel alanla sınırlandırmıştır. “Ailenin korunması” söylemi, kadınların eşit yurttaşlık taleplerini geri plana iterek onları yeniden “eş”, “anne” ve “fedakâr” rolleriyle tanımlayan siyasal bir aygıt dönüşmüştür.

İslami feministler tam da bu noktada hem dini hem de siyasal normların dayattığı bu çerçeveyi eleştiriye tabi tutar. Türkiye’deki İslami feminist bakış açısını sahiplenen kadınlara göre aile, kıymeti kendinden menkul, sorgulanamaz, eleştirilemez, her koşulda güçlendirilmesi vaaz edilebilen bir kutsal mit değildir. Bu yaklaşım, aileyi statik ve değişmez bir yapı olarak değil, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ve iktidar biçimlerinin yeniden üretildiği bir alan olarak ele alır. Aile, kadınlar için yalnızca bir aidiyet ya da korunma alanı değil; aynı zamanda görünmeyen emek, duygusal sömürü, normatif roller ve ataerkil tahakkümün içselleştirildiği bir mekanizma olarak da işler. Bu yaklaşım, eşitlik, rıza ve öznellik temelli alternatif aile anlayışlarının mümkün olduğunu vurgular. Böylece İslami feminist söylem, yalnızca mevcut yapıya yönelik eleştirel bir pozisyon değil, aynı zamanda kurucu bir politik tahayyül geliştirmektedir.

Reçel Blog, Havle Kadın Derneği ve bağımsız Müslüman feminist yazarlar, bu tahayyülü kamusal söylemde görünür kılmakta; İstanbul Sözleşmesi’nin iptali gibi toplumsal cinsiyet eşitliğini tehdit eden siyasal kararlara karşı kolektif bir söylem üretmektedirler. Metinlerinde aile, kutsal ve dokunulmaz bir yapı olarak değil; eşitlikçi temelde yeniden kurulabilecek, farklı biçimlerde yaşanabilecek bir alan olarak ele alınır. Bu çerçevede bakım emeğinin görünmezliği, anneliğin ideolojik olarak yüceltilmesi ve kadınların doğurganlık üzerinden toplumsal değer hiyerarşisine tabi tutulması eleştirilir.

Sonuç olarak, Türkiye’deki İslami feministler, aileyi yalnızca eleştirmekle yetinmeyen, onu toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle yeniden kurmayı hedefleyen, dini metinleri yeniden yorumlarken aynı zamanda kadınların gündelik deneyimlerinden beslenen bir mücadele pratiği geliştirmektedir. Bu yaklaşım, devletin ve toplumun dayattığı tekil annelik ve eşlik rollerine karşı çoğul, rıza temelli ve eşitlik odaklı alternatifler ortaya koymaktadır.

Çalışma, söylem analizi yöntemi aracılığıyla İslami feminist metinlerde aileye ilişkin dilsel ve temsil stratejilerini görünür kılarak hem yerel hem de küresel feminist tartışmalara özgün bir katkı sunmaktadır. Gelecek araştırmalar, bu söylemlerin farklı dijital mecralarda nasıl çoğaldığını, kuşaklar arası aktarımını ve toplumsal politika yapım süreçlerine etkisini inceleyerek alanı derinleştirebilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır. Etik kurul onayı gerektirmemektedir

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Bu çalışmanın tamamı tek yazar tarafından yapılmıştır.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- Acar-Savran, G. (2012). İkinci basıma önsöz. İçinde G. Acar-Savran & N. Tura Demiryontan (Ed.), *Kadının görünmeyen emeği: Maddeci bir feminizm üzerine* (ss. 9–16). İstanbul: Yordam Kitap.
- Acar-Savran, G. (2002). Kadınların emeğini görünür kılmak: Marx’tan Delphy’ye bir ufuk taraması. *Praksis*, 10, 159–210.
- Adak, S. (2016). Siyaset ve toplumsal cinsiyet. F. Saygılıgil (Haz.). Toplumsal cinsiyet tartışmaları içinde (s. 17-33). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Adak, S. (2021). Expansion of the Diyanet and the politics of family in Turkey under AKP rule. *Turkish Studies*, 22(2), 200–221. <https://doi.org/10.1080/14683849.2020.1813572>
- Akgül, Ç. (2011). Militarizmin cinsiyetçi suretleri. Ankara: Dipnot.
- Ali, Z. (2014). İslami feminizmler (Ö. Elitez, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arat, Z. F. K. (2009, July 12–16). Gender approach and women’s rights in political party programs: The case of Turkey. World Congress of the International Political Science Association, Santiago, Chile.
- Badran, M. (2014). İslami feminizm nedir? Z. Ali (Der.), İslami feminizmler içinde (s. 37–51). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Batmanghelichi, S., & Mour, L. (2017). Cyberfeminism, Iranian style: Online feminism in post-2009 Iran. *Feminist Media Histories*, 3(1), 50–80.
- BBC Türkçe. (2012, 25 Mayıs). Erdoğan: Kürtaj cinayettir. *BBC Türkçe*. Erişim tarihi: 25 Haziran 2025, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/05/120525_erdogan_kurtaj
- Berktaş, F. (2003). Tarihin cinsiyeti. İstanbul: Metis.
- Bora, A. (2001). Türk modernleşme sürecinde annelik kimliğinin dönüşümü. A. İlyasoğlu & N. Akgökçe (Der.), Yerli bir feminizme doğru içinde (s. 77–107). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bora, A. (2012). Aile: En güçlü işsizlik sigortası. T. Bora, A. Bora, N. Erdoğan & İ. Üstün (Der.), Boşuna mı okuduk? Türkiye’de beyaz yakalı işsizliği içinde (s. 181–201). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A., & Keyder, Ç. (2003). New poverty and the changing welfare regime of Turkey. Ankara: UNDP.
- Çağatay, S. (2023). Women workers’ education at the Confederation of Turkish Trade Unions: Excavating histories of transnational collaboration with the ICFTU. *Labor History*, 65(2), 273–287. <https://doi.org/10.1080/0023656X.2023.2272125>
- Çakır, S. (2011). Osmanlı kadın hareketi. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çamdereli, R. (2019, 12 Mart). Aileyi korumanın bedeli ve 8 Mart. *Reçel Blog*. Erişim tarihi: 25 Mayıs 2025, <http://recel-blog.com/aileyi-korumanin-bedeli-ve-8-mart/>

- Çamdereli, R. (2022, 8 Mayıs). Anneler günü de kutlu olsun be! *Reçel Blog*. Erişim tarihi: 12 Haziran 2025, <http://recel-blog.com/anneler-gunu-de-kutlu-olsun-be/>
- Çelik, B. (2019). *2000’li yıllarda İslamcı kadınların dönüşen söylemi: Romanlar aracılığıyla bir inceleme* (Yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Çelik, B. (2021). İstanbul Sözleşmesi bağlamında İslamcı kadınların görüşlerine dair bir değerlendirme. *Tezkire Dergisi*, (74), 185–201.
- Dalaman, Z. B. (2021). Feminist alternatif medyanın yarattığı yeni kadın kimlikleri: Türkiye–Tunus incelemesi. *Yıldız Social Science Review*, 7(1), 36–57.
- Darvishpour, M. (2003). Islamic feminism: Compromise or challenge to feminism? *Iran Bulletin/Women*.
- Donovan, J. (2010). Feminist teori (A. Bora, M. Ağduk Gevrek, & F. Sayılan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eagleton, T. (1996). İdeoloji. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ecevit, Y. (2012). Türkiye’de sosyal politika çalışmalarının toplumsal cinsiyet bakış açısıyla gelişimi. S. Dedeoğlu & A. Y. Elveren (Der.), *Türkiye’de refah devleti ve kadın içinde*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eftekhari, R. (2003). Zanan: Trials and successes of feminist magazine. *Middle Eastern Women on the Move*, 15–22.
- Eslen-Ziya, H. (2013). Social media and Turkish feminism: New resources for social activism. *Feminist Media Studies*, 13(5), 860–870.
- Ecevit, Y. (2012). Türkiye’de sosyal politika çalışmalarının toplumsal cinsiyet bakış açısıyla gelişimi. S. Dedeoğlu & A. Y. Elveren (Der.), *Türkiye’de refah devleti ve kadın içinde* (s. 17-33). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eftekhari, R. (2003). Zanan: Trials and successes of feminist magazine. *Middle Eastern Women on the Move*, 15-22.
- Ertürk, Y. (2015). Turkey’s gender politics in the 2000s: The AKP’s impact on women. *International Viewpoint*. <https://internationalviewpoint.org/spip.php?article3891>
- Foucault, M. (2012). İktidarın gözü (İ. Ergüden, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gazioğlu Terzi, E. (2015). Toplumsal cinsiyet bağlamında politik söylem: 1989-2011 yılları arası hükümet programlarında aile ve kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(2), 145-176.
- Giuliani, M. P. (2021). The family policy positions of conservative parties: A farewell to the male-breadwinner family model? *European Journal of Political Research*, 60(3), 673–695. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12407>
- Goddard, V. A. (1996). *Gender, family, and work in Naples*. Berg Publishers.
- Gökçeli. (2023, 16 Ağustos). Devredilen annelik. *Reçel Blog*. Erişim tarihi: 5 Haziran 2025, <http://recel-blog.com/devredilen-annelik/>
- Göle, N. (2000). İslamın yeni kamusal yüzleri. İstanbul: Metis Yayınları.

- Harris, O. (1981). Households as natural units. K. Young, C. Wolkowitz, & R. McCullagh (Der.), Of marriage and the market: Women's subordination internationally and its lessons içinde (s. 47-69). Londra: Routledge.
- Havle Kadın Derneği. (2021). *Müslüman aile yasalarındaki "ataerki DNA'sı"nı çözümlemek*. Erişim tarihi: 15 Haziran 2025, <https://www.havlekadin.org/musluman-aile-yasalarindaki-ataerki-dnasi>
- Havle Kadın Derneği. (2022). *Türkiye'de aile: Hayaller ve gerçekler*. Erişim tarihi: 20 Haziran 2025, <https://www.havlekadin.org/turkiyede-aile-hayaller-ve-gercekler>
- Him, M. S., & Hoşgör, A. G. (2013). An implication of health sector reform for disadvantaged women's struggle for birth control: A case of Kurdish rural–urban migrant women in Van, Turkey. *Health Care for Women International*, 36(9), 969–987. <https://doi.org/10.1080/07399332.2013.827196>
- Hosseini, M. Z. (2010, 9 Şubat). Understanding Islamic feminism. *MR Online*. Erişim tarihi: 30 Mayıs 2025, <https://mronline.org/2010/02/09/understanding-islamic-feminism-interview-with-ziba-mir-hosseini/>
- Hürriyet. (2008, 7 Mart). Başbakan'dan üç çocuk tavsiyesi. *Hürriyet*. Erişim tarihi: 20 Mayıs 2025, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakandan-uc-cocuk-tavsiyesi-8529872>
- Hürriyet. (2012, 27 Mayıs). Erdoğan: Sezaryen doğumun doğal sürecine müdahaledir. *Hürriyet*. Erişim tarihi: 1 Temmuz 2025, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-sezaryen-dogumun-dogal-surecine-mudahaledir-20614108>
- Kancı, T. vd. (2023). The anti-gender movement in Turkey: an analysis of its reciprocal aspects. *Turkish Studies*. 24 (5). 882-904. <https://doi.org/10.1080/14683849.2022.2164189>
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with patriarchy. *Gender and Society*, 2(3), 274–290.
- Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar* (4. baskı). İstanbul: Metis.
- Kavas, S., & Gündüz-Hoşgör, A. (2010). Divorce, and family change revisited: Professional women's divorce experience in Turkey. *Demografia*, 53(5), 102–126.
- Keleş Şehide, Z. (2021, 28 Temmuz). Şimdi ve burada Müslüman bir feminizme ihtiyacımız var mı? *5Harfliler*. Erişim tarihi: 15 Mayıs 2025, <https://www.5harfliler.com/simdi-ve-burada-musluman-bir-feminizme-ihtiyacimiz-var-mi/>
- Köse, E. (2020). İslami feminizm, dijital yazı ve Türkiye örneği olarak Reçel Blog. *Milel ve Nihal – İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 173–184. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4317655>
- Leitner, S. (2003). Varieties of familialism: The caring function of the family in comparative perspective. *European Societies*, 5(4), 353–375.

- Mernissi, F. (1998). *Kadınların isyanı ve İslami hafıza*. İstanbul: Epos Yayınları.
- Moghadam, V. (2002). Islamic feminism and its discontents: Toward resolution of the debate. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 27(4), 1135–1171.
- Mojab, S. (2001). Theorizing the politics of Islamic feminism. *Feminist Review*, 69(1), 124–146.
- Nauck, B., & Klaus, D. (2008). Family change in Turkey: Peasant society, Islam, and the revolution from above. In R. Jayakody, A. Thornton, & W. Axinn (Eds.), *International family change: Ideational perspectives* (pp. 282–312). New York: Erlbaum
- Okin, S. M. (1999). Is multiculturalism bad for women? In J. Cohen, M. Howard, & M. Nussbaum (Eds.), *Is multiculturalism bad for women?* (pp. 7–24). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Özbilgin, M., & Healy, G. (2004). The gendered nature of career development of university professors: The case of Turkey. *Journal of Vocational Behavior*, 64(2), 358–371. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2002.09.001>
- Özdalga, E. (2009). Islamism and nationalism as sister ideologies: Reflections on the politicization of Islam in a *longue durée* perspective. *Middle Eastern Studies*, 45(3), 407–423.
- Öztan, E. (2014). Türkiye’de ailecilik, biyosiyaset ve toplumsal cinsiyet rejimi. *Toplum ve Bilim*, 130, 176–188.
- Öztan, E. (2015). Annelik, söylem ve siyaset. *Cogito*, 81, 91–108.
- Öztan, E. (2018). Neoliberalizmin ev hali: Türkiye’de aile, cinsellik ve toplumsal cinsiyet. In İ. Akça, A. Bekmen, & B. A. Özden (Eds.), *Yeni Türkiye’ye varan yol: Neoliberal hegemonyanın inşası* (pp. 243–261). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, A. (2001). The “honor” of the state: Virginity examinations in Turkey. *Feminist Studies*, 27(1), 65–88.
- Purvis, T., & Hunt, A. (1993). Söylem, ideoloji, söylem, ideoloji, söylem, ideoloji... (S. Coşar, Çev.). *Moment Dergi*, 1(1), 9–36.
- Reçel Blog. (2017, 10 Kasım). Kadınların hak mücadelesi aile kurumunu tehdit ediyor temalı safsatalar. *Reçel Blog*. Erişim tarihi: 20 Mayıs 2025, <http://recel-blog.com/kadinlarin-hak-mucadelesi-aile-kurumunu-tehdit-ediyor-temali-safsatalar/>
- Reçel Blog. (2019, 3 Eylül). İstanbul Sözleşmesi Vs. Çürümüş aile kurumunun yılmaz savunucuları. *Reçel Blog*. Erişim tarihi: 28 Mayıs 2025, <http://recel-blog.com/istanbul-sozlesmesi-vs-curumus-aile-kurumunun-yilmaz-savunuculari>
- Reçel Blog. (2020, 8 Şubat). Aileyi ayakta tutmak ne anlama geliyor? *Reçel Blog*. Erişim tarihi: 1 Haziran 2025, <http://recel-blog.com/aileyi-ayakta-tutmak-ne-anlama-geliyor/>

- Reçel Blog. (2020, 15 Mayıs). Musawah’tan mesaj var: Makul ve eşitlikçi bir aile hukuku mümkündür. *Reçel Blog*. Erişim tarihi: 30 Mayıs 2025, <http://recel-blog.com/musawahtan-mesaj-var-makul-ve-esitlikci-bir-aile-hukuku-mumkundur/>
- Roy, O. (2003). *Küreselleşen İslam*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sancar, S. (2014). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saraceno, C. (2015). A critical look at the social investment approach from a gender perspective. *Social Politics*, 22(2), 257–269.
- Şenel, B. (2017). “Biz büyük bir aileyiz”: Türkiye’de devlet söyleminde “makbul” kadınlık ve aile. *Mülkiye Dergisi*, 41(2), 31–69.
- Şerifsoy, S. (2013). Aile ve Kemalist modernizasyon projesi, 1928-1950. In A. G. Altınay (Ed.), *Vatan, millet, kadınlar* (pp. 167–200). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Song, J. (2009). *South Koreans in the debt crisis: The creation of a neoliberal welfare society*. Durham, NC: Duke University Press.
- Sönmez, B. (2024, 25 Mayıs). AKP’nin vizyonu: Kararname yasadan üstün, aile kadından değerli. *Gazete Duvar*. Erişim tarihi: 5 Haziran 2025, <https://www.gazeteduvar.com.tr/akpnin-vizyonu-kararname-yasadan-ustun-aile-kadından-değerli-makale-1693699>
- Sönmez, B. (2025, 3 Ocak). Evlilik ve aile güzelleme, ev içi şiddeti tırmandırıyor. *Gazete Duvar*. Erişim tarihi: 15 Haziran 2025, <https://www.gazeteduvar.com.tr/evlilik-ve-aile-guzellemesi-ev-ici-siddeti-tirmandiriyor-makale-1746830>
- Sönmez, B. (2025, 17 Ocak). Anneliği 3 paraya satın almadan önce yapılacaklar. *Gazete Duvar*. Erişim tarihi: 10 Haziran 2025, <https://www.gazeteduvar.com.tr/anneligi-3-paraya-satin-almadan-once-yapilacaklar-makale-1750214>
- Tan, G. Ö. (2025). Avrupa’da aşırı sağın kadınları: Kimlik, aile ve annelik. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 11(1), 123–145. <https://doi.org/10.14782/marmarasbd.1678595>
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2015). *Ailenin ve dinamik nüfus yapısının korunması eylem planı (2015–2018)*. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Erişim tarihi: 5 Haziran 2025, <https://aile.gov.tr/uploads/ailesosyalpolitika/ailenindinamiknufus.pdf>
- Tohidi, N. (2002). Islamic feminism: Perils and promises (pp. 135–153).
- Tuğrul, G. (2018). Dindar kadınların annelik algısı: Reçel Blog ve Müslüman Anneler blogunun karşılaştırmalı bir analizi. *Fe Dergi*, 10(2), 71–84.
- Türköne, S. (2023, 18 Mayıs). Anneliğin yükünü attık omuzlarımızdan. *Reçel Blog*. Erişim tarihi: 20 Mayıs 2025, <http://recel-blog.com/anneligin-yukunu-attik-omuzlarımızdan/>

- Van Dijk, T. (2010). Söylem ve iktidar. In *Nefret suçları ve nefret söylemi* (pp. 9–41). İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- White, J. B. (2020, Mart). The politics of family values in Erdoğan's new Turkey. *Middle East Report*, 295. Erişim tarihi: 12 Haziran 2025, <https://merip.org/2020/03/the-politics-of-family-values-in-erdogans-new-turkey/>
- Yang, O. (2006). *Family and new governance*. Seoul: Ewha Women's University Press.
- Yılmaz, Z. (2013). Dindarlığın yeniden inşasında İslamcı kadınlar. *Mülkiye Dergisi*, 37(2), 109-140.
- Yılmaz, Z. (2015). *Dişil dindarlık: İslamcı kadın hareketinin dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, Z. (2015a). Strengthening the family policies in Turkey: Managing the social question and armoring conservative–neoliberal populism. *Turkish Studies*, 16(3), 371–393. <https://doi.org/10.1080/14683849.2015.1067863>
- Yılmaz, Z. (2017). Neoliberal küreselleşmenin melez izdüşümleri: İslamcı feminizm. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, 45–63.
- Zeynep Ö. (2024, 12 Aralık). Annelik aslında o kadar da kutsal olmayabilir mi? *Reçel Blog*. Erişim tarihi: 8 Haziran 2025, <http://recel-blog.com/annelik-aslinda-o-kadar-da-kutsal-olmayabilir-mi/>

Extended Abstract

This article examines the ways in which the family institution in Turkey has been ideologically redefined at the intersection of political orientations and the critical and constructive approaches developed by Islamic feminist discourse within this process. The family is approached not only as a component of private life but also as a sphere where gender relations, power structures, and cultural norms are reproduced. In the Turkish context, the family has been embedded in the ideological projects of different political regimes from the modernization process to the present, carrying shifting yet continuous political meanings along a trajectory from nation-state building to neoliberal conservatism. In this regard, the critiques directed by Islamic feminist discourse toward both religious and political norms make significant contributions to questioning the patriarchal order shaped particularly around issues such as family, motherhood, and care work.

The primary aim of the study is to reveal the critiques of Islamic feminist discourse in Turkey concerning the family institution and their alternative family imaginaries. The study examines how Islamic feminist actors, operating in digital media and civil society, develop counter-narratives against

traditional, conservative, and patriarchal discourses on the family. Specifically, it aims to show how the sanctification of the family, the myth of motherhood, and the invisibility of care work are questioned.

The study was conducted using the discourse analysis method, which assumes that language is not merely a means of communication but a mechanism that produces and reproduces social power relations. The analysis covers texts produced on digital platforms such as *Reçel Blog*, statements by *Havle Women's Association*, and writings by independent Muslim feminist authors. These texts are evaluated in terms of discursive strategies, modes of representation, and alternative political imaginaries related to the family institution. This approach makes it possible to uncover the ideological frameworks in discourse as well as the political proposals rooted in women's experiences.

In Turkey, family discourse functions as a central tool for political power both in generating legitimacy and in reinforcing gender roles. Government narratives tend to frame the family as a predominantly heteronormative, patriarchal, and "protected" structure. This framing limits women's social subjectivity, renders care work invisible, and elevates motherhood to an ideological supreme role. Islamic feminists challenge the legitimacy of this framework and claim that an alternative understanding of the family is possible.

In the introduction, the article discusses the historical transformation of the concept of family in its political and cultural context. It examines how the family became part of the nation-state project, its ideological uses in different political periods, and the processes by which it has been redefined through gender roles. This section provides a historical-sociological framework to show the continuity and transformation of the ideological meanings attributed to the family.

The section titled "Family Discourse and Women's Policies of Political Powers in Turkey: Historical Background" analyzes how the discourse of the sanctity of the family has been represented in the programs of political parties. Drawing on Arat's (2009) study of party programs between 1923 and 2007, it is demonstrated that despite periodical differences, the approach of perceiving the family as a sacred institution carries a cross-party continuity. This framework forms the basis for understanding the ideological ground against which Islamic feminist critiques are developed in the following sections.

The section titled "Demands and Agendas of Islamic Feminisms from the Global to the Local" addresses the theoretical and political framework of Islamic feminism on a global scale and its reflections in Turkey. The first generation of Islamist women activists, who became publicly visible from the 1960s onwards, often adopted a distant—or at times even hostile—attitude toward feminism, defining women's identity through family, tradition, and religious references. The increased organizational activities of the 1980s, the idealization of motherhood and "sisterhood" roles through magazines, and the tensions with feminist discourse during this period are discussed. This section aims to uncover the historical roots and dynamics of change in Islamic feminist discourse and to show the legacy inherited by today's digital feminist actors.

The section titled "The Family in Islamic Feminist Discourse in Turkey: Critiques, Demands, and Transformative Strategies" serves as a transition to the analytical part of the article. It examines, through critical discourse analysis, the critiques and alternative imaginaries of Islamic feminist actors regarding the family institution. The role of digital media, especially *Reçel Blog*, in making women's experiences within the family visible and in creating a discursive space of resistance to the normative understanding of the family is discussed. In this context, the ways in which political imaginaries of an egalitarian family are formulated are analyzed through linguistic strategies and representations.

The subsection “Saving the Family or Rebuilding It?” analyzes the approach of Islamic feminist discourse that regards the family not as something to be “protected” but as a structure that needs to be “rebuilt.” The critical dimension exposes how patriarchal structures are reproduced through religious and cultural references, while the constructive dimension expresses the aspiration to build an alternative family model based on equality and consent.

The subsection “Critique of the Sacred Motherhood Myth” addresses how the myth of motherhood, which has gained strength both globally and locally over the past decade, is questioned by Islamic feminist discourse. It is demonstrated that motherhood is not a biological destiny but a socially constructed role; that the invisibility of care work is sustained through intergenerational transmission; and that while grandchild care is legitimized through love, women’s right to refuse this labor is ignored. Drawing on texts from *Reçel Blog*, Havle Women’s Association, and independent authors, the necessity of redefining motherhood in a plural, contradictory, and individually grounded manner is emphasized.

This study reveals the alternative political imaginaries developed by Islamic feminist discourse in Turkey while challenging the traditional, conservative, and patriarchal framework concerning the family. The use of critical discourse analysis has made it possible to highlight the linguistic and representational strategies of these imaginaries, providing an original contribution to both local and global feminist debates. The study demonstrates how the analysis of digital feminist texts through critical discourse analysis can offer an interdisciplinary contribution to gender studies and the literature on religion–politics relations. The intergenerational transmission of Islamic feminist discourses, their representations in different digital media, and their impact on public policy-making processes are among the main areas that could be explored in greater depth in future research.